

SALVS REI PVBLICAE SVPREMA LEX ESTO.

VYBRANÁ
TÉMATA

Proces o zrušení vládní Strany Spravedlnosti a rozvoje v Turecku

(10/2008)

Ing. Marcela Cupalová

Parlament České republiky
Kancelář Poslanecké sněmovny
Parlamentní institut

Turecký Ústavní soud vynesl 30. července rozsudek v procesu o zrušení islámsky orientované Strany spravedlnosti a rozvoje (AKP), který byl zahájen žádostí generálního prokurátora Kasačního soudu Abdurrahmana Yalcinkayi z 14. března. Podle prokuratury je AKP „centrem aktivit namířených proti laickému charakteru republiky“, usiluje o nastolení islámského státu, udržuje kontakty s islámskými stranami zakázanými v devadesátých letech a snaží se infiltrovat do státních struktur. Kromě zrušení strany požadoval také generální prokurátor, aby byla 71 politikům strany AKP, včetně premiéra Erdogana, na pět let zakázána politická činnost.

Jedním z podnětů pro posouzení ústavnosti AKP bylo nedávné schválení dvou dodatků k turecké ústavě, které zakotvují právo všech na stejné zacházení ze strany státních institucí a to, že nikomu nemůže být upřeno právo na vyšší vzdělání. Tyto dodatky byly prosazovány především vládní stranou AKP. Podle odpůrců jde o ohrožení sekularismu, protože přijetí dodatků v praxi znamená, že se na univerzitách budou moci nosit muslimské šátky. Vládní Stranu spravedlnosti a rozvoje podpořila i část opozice,¹ jejich odpůrci ale prohlásili, že pokud budou tyto změny schváleny, napadnou je u Ústavního soudu. Zákon byl schválen navzdory velkým protestním demonstracím. Protestující tvrdili, že zákon poškodí sekulární charakter státu. Obávají se totiž, že po přijetí zákona budou nuceny nosit šátek i ženy, které to odmítají. Mezi odpůrci dodatků patří především Ústavní soud a zejména armáda, které jsou v Turecku považovány za tradiční strážce sekulárního charakteru státu. Ústavní změnu nepřijala s nadšením ani většina rektorů univerzit, kteří jsou také z velké části stoupenci sekularismu.² Na druhou stranu, před změnami přicházely tisíce silněji nábožensky orientovaných žen o možnost studia na univerzitách, což vyvolávalo velký odpor konzervativních islámských kruhů.

Některá turecká média hodnotila podání žaloby proti AKP jako "soudní puč", který přichází poté, co se sekularistům nepodařilo loni v srpnu zablokovat zvolení kandidáta AKP Abdullaha Gūla do prezidentské funkce. Zřejmě tak jde o další kolo vleklého boje mezi sekularisty, za kterými stojí armáda, a vládní AKP. Před čtyřmi lety selhaly dva pokusy o puč ze strany armády. Také v průběhu loňských prezidentských voleb armáda pohrozila vstupem do politiky, jako už ostatně několikrát v minulosti. Armáda funguje jako garant sekulárního Turecka již od založení republiky v roce 1923. Po reformách v letech 2001 a 2003 se však armáda začala dostávat pod větší kontrolu politiků. Do Národní bezpečnostní rady, která kontroluje armádu a která dává „doporučení“ vládě, se dostali civilisté a její předseda již nemusí být voják. První civilista zasedl do čela rady hned v roce 2004. Civilní osoby do Národní bezpečnostní rady přitom jmenuje premiér. Prezident navíc jmenuje náčelníka generálního štábu. Prezident byl dříve vnímán jako sekulární symbol, od loňského roku je ovšem tato funkce také pod kontrolou AKP. AKP tak posílila svou pozici na úkor armády a sekularistů.

AKP obvinění z útoků na sekularismus rozhodně odmítla, označila celou záležitost za politicky motivovaný útok a postup justice považuje za nedemokratický. Lídr strany Erdogan se nechal slyšet, že v normálních evropských demokraciích se o politických otázkách debatuje v parlamentu a rozhoduje ve volbách a nikoli v soudních síních. Vládnoucí strana také

¹ Extrémně nacionalistická Strana národní akce (MHP), která ovšem v průběhu devadesátých let přijala některé islámské prvky.

² Rektor ankarské „Middle East Technical University“ Ural Akbulut se například obává, že jde o vkládání náboženské víry do ústavy a ohrožení demokracie.

poukazovala na to, že již od prvního vítězství ve volbách v roce 2002 usilovně prosazuje hospodářské a sociální reformy, které přispívají k hospodářskému rozkvětu země a k jejímu přiblížení EU. Strana ve vládě skutečně udržela stabilní ekonomický růst a provedla poměrně radikální demokratizační a proevropské reformy, přičemž se chovala i přes deklarovaný konzervatismus mnohem liberálněji než jiné strany.

Procesy pro zrušení strany jsou v Turecku poměrně běžné. Od roku 1960 zakázaly turecké úřady činnost více než 20 politickým stranám. Z islámských stran byla například na počátku sedmdesátých let zrušena Strana národního pořádku, na počátku osmdesátých let Strana národní záchran, v roce 1998 Strana blahobytu a v roce 2001 Strana ctnosti, které byly předchůdkyněmi AKP. V roce 1997 dokonce armáda přinutila premiéra Erbakana z islámské Strany blahobytu k rezignaci. Šlo ovšem o radikálnější islámskou stranu, která nedosahovala takové popularity jako AKP (maximální podpory dosáhla v parlamentních volbách 1995 - 21,4 % hlasů) a její zrušení mělo podporu velké části veřejnosti. V případě AKP byla záležitost komplikovanější, protože strana oslovuje i středové voliče, v loňském roce jednoznačně vyhrála parlamentní volby ziskem téměř 47 % hlasů a má v parlamentu pohodlnou většinu.

Podmínky zrušení politické strany upravuje turecká Ústava. Paragraf 149 stanoví, že v případě řízení pro zrušení strany má Ústavní soud vyslechnout obhajobu předsedy dané strany nebo jeho plnomocného zástupce.³ AKP měla měsíc na přípravu předběžné obhajoby, další měsíc měl generální prokurátor na zpracování svého stanoviska. Následně přednesla AKP svou ústní obhajobu,⁴ po níž následovalo ústní sdělení generálního prokurátora. Zpravodaj určený Ústavním soudem poté připravil svou zprávu o podstatě případu. Generální prokurátor může v této fázi dodat další důkazy a také strana může předat zpravodaji dodatečné důkazy na svou obhajobu. Dokončenou zprávu předá zpravodaj členům Ústavního soudu a jeho předseda stanoví datum začátku projednávání případu.⁵

Podle Ústavy (paragraf 69)⁶ může být politická strana zrušena pouze tehdy, pokud Ústavní soud rozhodne, že se daná strana stala centrem výkonu aktivit porušující čtvrtý odstavec článku 68, který stanoví, že program a stanovy, stejně jako aktivity politických stran nesmí být v rozporu s nezávislostí státu, nedělitelnou jednotou území a národa, lidskými právy, principy rovnosti a vlády zákona, suverenitou národa a principy demokratické a sekulární republiky a že strana nesmí obhajovat nebo usilovat o ustavení třídní, skupinové nebo jakékoli jiné diktatury ani nesmí podněcovat občany k zločinu. Strana by měla být rozpuštěna pouze, pokud se potvrdí, že její program nebo stanovy jsou v rozporu s čtvrtým odstavcem článku 68 nebo když Ústavní soud zjistí, že se strana stala centrem výkonu těchto aktivit. Politická strana by měla být považována za centrum aktivit porušujících čl. 68 pouze, pokud tyto akce jsou vykonávány intenzivně členy strany nebo jde o situaci sdílenou implicitně nebo explicitně stranickým kongresem, předsednictvím strany nebo centrálními řídicími nebo administrativními orgány strany, poslaneckým klubem, vedením klubu v Parlamentu nebo když jsou tyto aktivity vykonávány z rozhodnutí výše zmíněných orgánů strany. Pro zrušení strany musí hlasovat nejméně tři pětiny z 11 členů Ústavního soudu.⁷ Strana, která byla

³ The Constitution of the Republic of Turkey, <http://www.byegm.gov.tr/mevzuat/anayasa/anayasa-ing.htm>

⁴ Podle představitelů strany půjde ovšem spíše o odpověď na stanovisko generálního prokurátora, obsahující vážné právní chyby, než o obhajobu v pravém slova smyslu

⁵ Pokud AKP požádá o dodatečný čas na obhajobu, soud se jí bude také zabývat.

⁶ The Constitution of the Republic of Turkey, <http://www.byegm.gov.tr/mevzuat/anayasa/anayasa-ing.htm>

⁷ Ústavní soud přijímá rozhodnutí absolutní většinou hlasů, rozhodnutí týkající se ústavních dodatků a zrušení politické strany ovšem vyžadují třípětinovou většinu.

rozpuštěna, nemůže být znovuzaložena pod jiným jménem. Členové strany, včetně zakladatelů strany, jejichž jednání nebo stanoviska vedla k zákazu strany, nemohou být zakladateli, členy, předsedy nebo členy dozorčích orgánů jiné strany po dobu pěti let od data publikování konečného rozhodnutí Ústavního soudu o zákazu strany. Místo zákazu strany může Ústavní soud rozhodnout také o snížení nebo odebrání státního příspěvku straně.

Před rozhodnutím Ústavního soudu v Turecku spíše převládal pocit, že AKP bude zrušena. Mnoho naznačovalo již jednohlasné rozhodnutí Ústavního soudu o tom, že se případ bude projednávat. Navíc, osm z jedenácti soudců bylo jmenováno striktně sekulárním Gülovým předchůdcem Ahmedem Necdetem Sezerem. Dalo se proto předpokládat, že Straně spravedlnosti a rozvoje nebudou dvakrát nakloněni. Sekulární elity navíc vnímaly případ jako poslední šanci, jak zastavit stranu AKP, protože mnozí z ústavních soudců půjdou v nadcházejících letech do penze a další budou jmenováni prezidentem A. Gülem⁸ z AKP. Soud tak v nejbližších letech pravděpodobně ztratí své silně sekulární složení.

Proti zrušení strany byla ovšem většina veřejného mínění. Podle průzkumu prováděného ankarským výzkumným centrem MetroPOLL,⁹ vnímalo 65,6 % veřejnosti proces pro zrušení strany AKP negativně, pouze 27 % jej vnímalo pozitivně. Celých 44,6 % by podle průzkumu stále hlasovalo pro AKP, pro sekulární „stranu armády“, Republikánskou lidovou stranu, by hlasovalo pouze 12 %. Zhruba 49 % dotazovaných také prohlásilo, že by v případě zrušení AKP hlasovali pro stranu podporovanou premiérem Erdoganem. Podle 62 % dotazovaných není AKP hrozbou sekulárního řádu a 56,8 % bylo přesvědčeno, že sekularismus v zemi není ohrožen. Proti zrušení strany byly i turecké podnikatelské kruhy, které se obávaly konce neobvyklé politické a ekonomické stability, která zavládla za let vlády AKP. Očekávali, že domácí politická krize se projeví na kurzu turecké liry a oslabí istanbulskou burzu. Kritické hlasy se ozývaly i ze zahraničí. Zejména Evropská unie, se kterou Turecko vyjednává o vstupu, se k případu staví odmítavě. Komisař pro rozšíření Oli Rehn vyzval tamní soudy, aby respektovaly demokratické zásady a uvedl, že nevidí žádný důvod k tak dalekosáhlému opatření. Zákaz AKP by podle něj mohl ohrozit reformy, o které Erdoganova vláda usiluje.

Ústavní soud, zřejmě také pod tlakem ze zahraničí, nakonec rozhodl Stranu spravedlnosti a rozvoje nezrušit (pro zrušení hlasovalo pouze 6 z 11 soudců), straně ovšem byla odebrána polovina roční státní podpory. Jako hlavní důkaz údajných antisekulárních aktivit byly uvedeny výše zmiňované ústavní dodatky. Rozhodnutí soudu bylo v Turecku i v zahraničních periodikách interpretováno jako vážné varování pro vládní stranu.

Představitelé strany většinou na rozsudek reagovali tím, že se z rozhodnutí poučí a budou více usilovat o dialog, porozumění a odstranění napětí ve společnosti. Premiér Erdogan prohlásil,

⁸ Ústavní soud se podle Ústavy (paragraf 146) skládá z jedenácti stálých členů a ze čtyř náhradníků. Prezident jmenuje dva stálé členy a dva náhradníky z členů Nejvyššího odvolacího soudu, dva stálé členy a jednoho náhradníka z Rady státu a jednoho člena z Nejvyššího vojenského odvolacího soudu, Nejvyššího vojenského správního soudu a Kontrolního soudu. Jednotlivé instituce nominují ze svých předsedů a členů tři kandidáty na každé volné místo na plenárním zasedání dané instituce, a to absolutní většinou všech členů. Prezident také jmenuje jednoho člena z tří kandidátů nominovaných Nejvyšší vzdělávací radou z řad učitelů působících v institucích vyššího vzdělávání, kteří nejsou členy Rady a tři stálé členy a jednoho náhradníka z řad vysokých úředníků a právníků. Členové ústavního soudu nesmějí provádět žádné jiné veřejné nebo soukromé funkce. Ústavní soud zkoumá ústavnost zákonů, dekretů s mocí zákona a jednacího řádu parlamentu, co se týká formy i obsahu. Ústavní dodatky zkoumá jen z hlediska obsahu (paragraf 148). Může také soudit politiky a soudce za přečiny vztahující se k jejich funkci.

⁹ MetroPOLL Strategic & Social Research Center, Today's Zaman, <http://www.todayszaman.com/tz-web/detaylar.do?load=detay&link=143643>

že jeho strana bude pokračovat v Atatürkem naznačené cestě modernizace, která zahrnuje plné členství v EU, že prioritou strany je společenský mír a že bude i nadále reprezentovat celý národ.¹⁰ Prezident Abdullah Gül z AKP se ve svém prohlášení o rozhodnutí Ústavního soudu vůbec nezmněl, zdůraznil pouze, že vláda se musí zaměřit především na každodenní problémy, především pak boj s terorismem a členství v EU a posílit bezpečnost, společenský dialog a harmonii.¹¹

Podle vyjádření lídra nejsilnější opoziční sekulární Republikánské lidové strany Denize Baykala se Ústavní soud shodl na tom, že existuje krize ohledně procesu o zrušení vládní strany, rozhodnutí soudu ovšem tuto krizi nevyřešilo, naopak ji ještě podnítilo. Vládní strana by podle něj měla projít sebereflexí a změnit přístup.¹² Devlet Bahçeli, lídr další opoziční extrémně nacionalistické Strany národní akce, sice ve svém vystoupení před rozhodnutím Ústavního soudu hodnotil případné zrušení strany jako „nepotěšující scénář“, po zveřejnění rozsudku ovšem prohlásil, že se AKP musí z procesu poučit.¹³ Postoj armády citoval generál Buyukkanit, který prohlásil, že „...postoj armády k sekularismu se nezměnil...armáda je institucí sledující principy Atatürkovy republiky a Ústavy a v této politice nedojde k žádné změně.“¹⁴ Obchodní kruhy hodnotily rozhodnutí Ústavního soudu vesměs pozitivně.¹⁵

V zahraničí bylo rozhodnutí nezrušit vládní stranu vnímáno většinou pozitivně. Zrušení strany, která zastupuje téměř polovinu voličů a dosud se chovala poměrně umírněně, by jistě nebylo pozitivním krokem, jak z hlediska demokratického vývoje v Turecku, tak také z hlediska politické a ekonomické stability země. Poněkud kontroverzní je ovšem rozhodnutí o odebrání státní podpory straně. Tato možnost je sice zakotvena v turecké Ústavě, přesto se nejedná o praxi obvyklou v západních demokraciích. Není to ostatně první kontroverzní rozhodnutí Ústavního soudu. Také nedávné rozhodnutí Ústavního soudu zrušit nové ústavní dodatky, které umožňovaly nošení šátků na univerzitách, bylo představiteli AKP silně kritizováno. Podle jejich vyjádření překročil Ústavní soud své kompetence, protože má pouze pravomoc přezkoumávat zákony z hlediska jejich formy, ne obsahu. Soudci na druhou stranu kritizovali vládní stranu za připravovanou strategii reformy soudnictví, kterou hodnotili jako nemístné zasahování exekutivy do soudnictví a snahu oslabit soudní kontrolu politiky.

Rozhodnutí Ústavního soudu částečně uklidnilo politickou situaci, také trhy reagovaly pozitivně. Jisté ovšem je, že mocenský boj mezi AKP a sekularisty v armádě, soudnictví a akademické sféře neskončil. Klíčové bude nyní to, jaké osobnosti strana nominuje do místních voleb v březnu. Místní politikové AKP byli totiž v minulosti nejaktivnější v prosazování zákazu prodeje alkoholu, podpoře náboženského vzdělávání a islámského životního stylu.¹⁶

¹⁰ Tüm toplumu kucaklamayı sürdüreceğiz, Milliyet 31. července 2008, s. 1

¹¹ Artik herkes öncelikli gündeme odaklanmalı, Milliyet, 1.8.2008, s. 19

¹² Main Opposition Leader Says Ruling Party Should Undertake Great Responsibilities, <http://www.turkishpress.com/news.asp?id=244413>

¹³ Karardan gerekli dersi cikar, Milliyet 31. 7. 2008, s. 19

¹⁴ Turkey's Top General Reiterates View of General Staff, <http://www.turkishpress.com/news.asp?id=244409>

¹⁵ Milliyet, 31. července, s. 7

¹⁶ Turkish PM under pressure to reconcile, <http://www.turkishpress.com/news.asp?id=244550>